

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב צבי א' סלושץ

הניתן לכפות כהן לשאת כפיו?

במוסדות חינוך בהם מתפללים תלמידים תפילת שחרית, שכיחה תופעה שתלמידים שהם כהנים אינם חפצים עלות לדוכן לקיים מצות עשה של נשיאת כפיים, ויוצאים מבית הכנסת סמוך ל"רצה". הסיבות שהם נותנים למניעת נשיאת כפיים, הינן רבות, ולרוב אינן מוצדקות כדי לבטל מצות עשה של נשיאת כפיים. מבואר בשולחן ערוך אורח חיים סימן קכ"ח סעיף ב', שכהן שאינו עולה לדוכן כשקראו "כהנים" או אם אמרו לו לעלות או ליטול ידיו קודם שקראו "כהנים" – מבטל מצות עשה אחת של "כה תברכו את בני ישראל", וכאילו עובר בשלושה עשין: א) "כה תברכו" ב) "אמור להם" ג) "ושמו את שמי על בני ישראל", שכולם נאמרו בלשון ציווי.

נתתי אל לבי לחקור ולדרוש האם רשאים המורים והר"מים לכפות על תלמידיהם לעלות לדוכן ולשאת כפיים? קוטב החקירה הוא: מכיוון שנשיאת כפיים היא מצות עשה מן התורה, אזי יש לנהוג בה כמו בכל מצוות עשה שיכולים בית-דין לכופף לקיימה כמבואר במסכת כתובות דף פו, ע"א. או דילמא מצות עשה זו של נשיאת כפיים הוי בגדר מצות עשה שמתן שכרה בצדקה, שהרי אם יברך הכהן – יתברך, ויכול הכהן לומר איני חפץ להתברך, וכגון זה אין בית-דין מוזהרין עליה, כדאמרין בחולין דף קי, ע"ב. והטעם שאין בי"ד יכולים לכופף פירש שם רש"י: "דלכך פירש (הכמוצ) ממנן שכרה לומר שאם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תיטול שכר זה".

ונראה שבדין זה נחלקו תנאים:

שנינו בסוטה דף לח, ע"ב: "אמר ר' יהושע בן לוי; כל כהן שמברך – מתברך ושאינו מברך אין מתברך שנאמר 'ואברכה מברכך' (בראשית י"ב, ג)". ופשיטא שהגמרא כאן למדה מדיוק "מכלל הן אתה שומע לאו", אבל לא מדיוק המשך הכתוב "ומקללך אאור", שאין ראוי כהן שאינו מברך לקללה ודיו שאינו מתברך¹. ובחולין דף מט, ע"א מצאנו שנחלקו ר' ישמעאל ורבי עקיבא מה נלמד מן הפסוק "ואני אברכם" (כמדבר ו', כז) הנאמר בסיום פרשת מצות ברכת כהנים. וכך שנינו שם:

1. וראיתי שבעל "תורה תמימה" (בראשית י"ב, ג, אות ו') כתב שכהן שאינו מברך – אינו מתברך, זהו דווקא בכהן שיש לו סיבה שלא לברך כגון בעל מום או שהוא אבל וכדומה, אבל בלא כל סיבה, הרי הוא גם בכלל קללה ככתוב בהמשך הפסוק "ומקללך אאור". ולא ידעתי מנין לו לחלק כך, כיוון שבדברי ר' יהושע בן לוי לא הביא סיום הפסוק.

"דתניא: "כה תברכו את בני ישראל" (שם פסוק כג) – רבי ישמעאל אומר: למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, לכהנים עצמן לא למדנו, כשהוא אומר 'ואני אברכם' הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים. ר' עקיבא אומר: למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, מפי גבורה לא למדנו, כשהוא אומר 'ואני אברכם' הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידם"².
 ופריך בגמרא: "אלא ר' עקיבא ברכה לכהנים מנא ליה? אמר רב נחמן בר יצחק: מ'ואברכה מברכיך'".

נמצאנו למדים שלדעת רבי ישמעאל מהכתוב "ואני אברכם" שכתוב בעניין מצות ברכת כהנים למדים **ברכה לכהנים עצמם מפי הקב"ה**, ואילו לדעת רבי עקיבא נלמד מהכתוב "ואני אברכם", **שהקב"ה מברך את ישראל באמצעות ברכתם של הכהנים**. ועוד חילוק ביניהם: שלדעת ר' ישמעאל, אין צריך פסוק מיוחד שהקב"ה מסכים על ידם של כהנים, כמו שכתב רש"י בד"ה במקום ברכה דישראל – **"אלל צרכת ישראל דהכי עדיפא דמשמע שמתברכינן הס עם השאר"**. פירוש: שבאותה שעה שהכהנים מברכים את ישראל – כהנים מתברכים מפי הקב"ה עם שאר העם. או כמו שפירשו תוס' שם: "ודפשיטא דמסכים (הקב"ה) כיון שצוה להם לברך".

אבל לדעת ר' עקיבא שברכה לכהנים נלמדת מהכתוב "ואברכה מברכיך", לא מוכחא מילתא דבאותה שעה כהנים ג"כ מתברכים ואולי יתברכו בפעם אחרת. ולדעת ר' ישמעאל הפסוק "ואברכה מברכיך" בא ללמדנו שגם גוי שמברך ישראל – מתברך, כמו שכתבו שם התוס' בד"ה ואברכה וז"ל: "ואפילו עכו"ם המברכים את ישראל מתברכים, כדאיתא בירושלמי דברכות סוף פרק ח', דהוא עכו"ם דיהיב שלמא לר' ישמעאל, ואמר לו מלתך כבר אמורה. פירוש איני צריך להחזיר לך שלום שברכתך כתובה מ'ואברכה מברכיך", עכ"ל התוס'. ומוסיף שם מהרש"א: "ולהכי איצטרך ליה 'ואברכה מברכיך' לר' ישמעאל".

הלכה זו אם ניתן לכפות כהן לשאת כפיו, תתבאר על-פי מה שייסד בעל "משנה למלך" לרמב"ם פרק ג' מהלכות עבדים הלי י"ד, שם מסתפק בעניין הענקה לעבד עברי בעת שיוצא מבית אדוניו, אם לא רצה האדון לקיים מצות הענקה אם יכולים לכפות על האדון שיתן הענקה לעבד. כי לכאורה מצוה זו היא כשאר מצות עשה שמתן שכרה בצידה כדכתיב: "הענק תעניק לו מצאנך ומגונך ומיקבך אשר ברכך ה' אלקיך תתן לו". ובסוף הפרשה מסיימת התורה: "ולא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי ממך וגו' וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה" (דברים ט"ו, יד-יח). נמצא שמצות הענקה יש בה מתן שכר של ברכת ה' בכל אשר יעשה – ואין כופין אותו עליה.

על זה יסד ה"משנה למלך" כלל ויסוד בדין "מתן שכר בצידה", אימתי אנו מחשבים מתן שכר הכתוב במצוה היינו דווקא אם מתן השכר כתוב ממש בסמוך למצוה, אבל אם מתן השכר כתוב רחוק מציווי המצוה, אין זה נחשב למתן שכר לעניין שלא נוכל לכפותו (עי"ש).

² והשווה ענין דברי ר"ע בתנחומא פי נשא, ח': "אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבשי"ע! לכהנים אתה אומר שיברכו אותנו, אין אנו צריכים אלא לברכתך ולהיותנו מתברכים מפיד שני השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך (דברים כ"ו, טו). אמר להם הקב"ה: אעי"פ שאמרתני לכהנים שיהיו מברכים אתכם אני עומד עמהם ומברך אתכם".

לפי יסוד זה נוכל לומר שבדין כפיה לכהן בנשיאת כפים נחלקו ר' ישמעאל ור' עקיבא. לפי ר' ישמעאל שלומד מ"ואני אברכם", הכתוב ממש סמוך לאזהרת קיום המצוה, ששכר הכהנים המברכים את ישראל יהיה, שהקב"ה מברך מיד את הכהנים, אי"כ ברכת הכהנים הוי מצות עשה שמתן שכרה בצידה ואין כופין את הכהן לברך. אבל לר' עקיבא שלומד מפסוק "ואברכה מברכך", שלא כתוב בעניין ברכת כהנים, שהקב"ה יברך גם את הכהנים המברכים את ישראל – אין מצוה זו בגדר מתן שכרה בצידה, שאף שיש מתן שכר, אבל מתן השכר לא כתוב סמוך למצוה. לפי שיטת ר' עקיבא נוכל לכופו לכהן שישא כפיו כשאר מצות עשה.

ואכן, כך פסק הרמב"ם בסוף הלכות תפילה ונשיאת כפיים פרק ט"ו הל' י"ב וז"ל: "וכל כהן שאינו מברך – אינו מתברך, וכל כהן המברך – מתברך שנאמר 'ואברכה מברכך'". וכתב שם ב"כסף משנה" שמקור דברי הרמב"ם במימרא דר' יהושע בן לוי. נמצא שריב"ל סובר כר"ע, והרמב"ם שפסק כר"ע נגד ר' ישמעאל לפי הכלל "הלכה כר' עקיבא מחבירי" (עירובין מו, ע"ב ועוד).

לפי זה מסתבר שגם לדעת הרמב"ם ניתן לכופו כהן לישא כפיו ולברך את ישראל. ומצוה על המורים והר"מים לכופו הכהנים הנמנעים מלישא כפיהם, לפחות ע"י שיחות והסברה על גודל המצוה, שלא יהיו חלילה מאותם שאינם מתברכים³.

3. ראיתי בספר "שלמה חדשה" לספר בראשית (מהדורה תניינא, ירושלים, תשכ"ו) להרה"ג שלמה סאבעל ז"ל, לפרשת לך לך דף י' לפסוק "ואברכה מברכך", שבפסוק זה רמוז דין כפיית כהן לנשיאת כפיים, ולא פירש. ואני בע"ה פרשתיו.